

7-мавзу. Ғўза қатор ораларига ишлов бериш ва бегона ўтларга қарши кураш

Режа:

1. Ғўза қатор ораларига ишлов беришнинг аҳамияти
2. Ғўза қатор ораларини ишлаш кенглиги ва чуқурлиги
3. Ғўзани ўтоқ қилиш ва кетмон чопиғи

Маълумки, чигит униб чиққандан кейин кўпинча тупроқ бир оз зичлашиб қолади, айниқса бу ҳодиса кўклам серёгин келган йилларда кўпроқ кузатилади. Бундай ҳолларда, ғўза қатор оралари юмшатиlsa тупроқда ҳаво алмашилиши ях-шиланади, ер яхши қизийди, илдиз чириш касаллиги камаяди, бегона ўтлар кўпайишининг олди олинади ва ниҳоят ғўза илдизининг ривожланиши учун қулай шароит вужудга келади. Бордию, ғўза қатор ораларини ишлаш анча кечиктириб юборилса, ерни қатқалоқ босади, бегона ўтлар кўпайиб кетади. Натижада намлик бекорга буғланиб кетади, озик моддалар бегона ўтларга емиш бўлиб, уларнинг кўпайиши учун қулай шароит вужудга келади; бундан ташқари, экин қатор ораларини сифатли ишлаб бўлмайди, бериладиган 'ўғитлар ернинг белгиланган қатламига тушмайди. Буларнинг ҳаммаси ғўзанинг нормал ўсиб ривожланишига халал бериб, ҳосилнинг кескин камайишига сабаб бўлади.

Ғўза қатор орасига ишлов бериш суғориш сувидан самарали фойдаланиш, сувни тежаш ва ўсимликларнинг яхши ўсиб, баравж ривожланишида ғўза қатор ораларига ишлов бериш катта аҳамиятга эга. Чунки, бунда тупроқнинг сув-физик, микробиологик хусусиятлари, ҳаво алмашинуви ва озуқа режими яхшиланади, бегона ўтларнинг бир қисми йўқотилади. Ғўза қатор ораларига ишлов беришда тупроқ хусусиятлари, жойнинг рельефи, сув билан таъминланганини инобатга олиб унинг чуқурлиги, сони ва муддатини белгилаш мақсадга мувофиқдир.

Ишлаш муддатлари. Ғўза қатор ораларини юмшатиш одатда чигит экиб бўлингандан сўнг бошланади. Кўпин-ча чигит экилгандан кейин ёғингарчилик бўлиб ер бир оз зичлашади, ер бетини қатқалоқ босади, бегона ўтлар кўпайиб кетади. Натижада ғўзанинг илдиз системаси нормал ривожлана олмай, озикланиш, сув ва ҳаво режими бузилади. Қатор оралари 60 см қилиб экилган майдонларда культиватор иш органлари камида **40—45 см**, 90 см дан қилиб экилган участкаларда эса **70—75 см** кенгликдаги жойни қамраб олиши керак. Ёш ғўза қатор ораларини ишлаш вақтида культиватор иш органлари майсаларни тупроқ билан кўмиб, уларни шикастлаб кўчат сонини камайтириб юбормаслиги учун ғўзалар ёппасига

шопага кирган даврга қадар (бўйи 20—25 см бўлгунча) культиваторга албатта, сферик дисклар такилиши шарт.

Ғўза суғорилгандан кейин қатор ораларини ер етилиши биланоқ ўз вақтида юмшатиш айниқса муҳимдир. Чунки бу иш бир кун кечиктириб юборилганда ҳам ердан кўплаб нам бугланиб кетиб, ғўза эрта чанкайдиган бўлади, ўсимлик ердаги озик моддалардан унумли фойдалана олмайди ва айниқса ер қотиб қолиб, культивация қилишда катта-катта кесак кўчади, бу эса ғўза илдизининг шикастланишига ва кўчатлар сийраклашиб қолиб ҳосилнинг камайишига олиб келади.

Ёш ғўзалар суғорилгандан кейин 3—4 кунда, у ўсиб қаторларни соялаган даврда эса 6—8 кунда ер культивацияга етилади. Ғўза қатор оралари культивация қилингандан сўнг қаторларда ўсиб чиққан бегона ўтлар илдизи билан қўлда юлиб олиниши зарур. Бегона ўтларни қўлда юлиб олиш қийин бўлган ёки оғир тупроқли ерларда кетмон чопиғи ўтказиш ҳам яхши самара беради. Культивация ҳар галги Суғоришдан сўнг пешма-пеш ўтказилади ва у одатда июлнинг охири, августнинг бошларида тугалланади. Лекин ғўзаси ўсишдан орқада қолган, шунингдек, нотекис ўсган пайкалларни 10—15 августгача культивация қилиш мумкин. Охири культивация қилишда бир йўла суғориш эгатлари ҳам олинади.

Ғўза қатор ораларини ишлаш кенглиги ва чуқурлиги. Ғўза қатор ораларини ишлаш вақтида ғўза тупларига шикаст етказмаган ҳолда қатор оралари кенгроқ ишланса, бегона ўтлар кўплаб нобуд бўлади. Бу биринчи навбатда, культиватор иш органларини тўғри танлашга ва иш сифатига боғлиқдир.

- Ғўза қатор ораларига ишлов беришда энг аввало культиватордаги ишчи органлар сонига эътибор бериш керак.
- Униб чиққан майдонларда қатор ораларига ишлов беришда қатор ораси 60 см бўлганда культиваторда 7 та ғозпанжа, 22-28 та ККО, агар ўт босган далалар бўлса, 20 та ККО ва 8 та пичоқ ўрнатилади. Жами ишчи органлар 35 тани ташкил этади. Қатор ораси 90 см бўлганда 7 та ғозпанжа, 32-34 та ККО, бегона ўт босган майдонларда 8 та пичоқ 24-26 ККО, жами 39-41 та ишчи орган ўрнатилиши лозим

Бундан **ташқари химоя зона 7—8 см** бўлишига қарамасдан бир қатор тадбирий чораларни кўриш — сферик дискдан фойдаланиш ва тажрибали механизаторларнинг ишлаши туфайли гектардаги кўчат сонини химоя зонаси 10—12 см бўлган участкалардагига нисбатан сийраклаштирамаслик муҳим. Бу тадбир кўклам серёгин келиб, далани ўт босган йиллари, айниқса яхши самара беради.

- Ғўза қатор орасига **биринчи ишловни** ғўза ниҳоллари **75-80%** униб чиқиб, қатори кўрингандан бошлаш керак. Биринчи культивацияда тупроққа сифатли ишлов берилса, униб чиқмаган 20-25% ниҳоллар тезлик билан унади, тупроқ майин донадор бўлиб, ўсимлик илдиз системаси яхши ривожланиш имконини беради. Бу эса ўз навбатида гоммоз, илдиз чириш касалликларини олдини олиб, ўсимлик дуркун ўсиб ривожланишини таъминлаш билан бирга, илдиз системаси яхши ривожлангани учун ўсимликларнинг сувсизликка чидамлилигини оширади, **суғориш сувини 10-15%** тежаш имконини беради.

Ғўза ўсиб ривожланган сайин, масалан, гуллаш пайтига келиб унинг шох-шаббалари ва иккинчи, учинчи, тўртинчи тартибдаги ён илдизларнинг кўпайиши ва йўгонлашиши ҳимоя зонанинг бирмунча кенроқ 10—12 см бўлиши талаб қилади, акс ҳолда трактор иш органлари ўсимликнинг ер устки ва ер остки қисмларини шикастлаши мумкин. Лекин рельефи нотекис, айрим сабабларга кўра культивация бирмунча кечроқ ўтказилаётган бўз тупроқли ерларда мустасно тариқасида ҳимоя зонаси 13—15 см гача кенгликда бўлишига йўл қўйиш мумкин.

Кейинги ишлов беришда (суғорилгандан сўнг) қаторларнинг икки ёнбоши 8—10 см, ўртаси эса 14—16 см чуқурликда юмшатилади. Бунда бегона ўтлар кўплаб чиққан майдонларда пичоқ ишлатилиб, колган ҳолларда фақат наральник (найзасимон юмшатгич) ёки қаторларни қатламма-қатлам юмшатадиган ККО маркали иш органларидан фойдаланилади. Эгатларнинг ўртаси эса FOS панжа билан юмшатилади. Ғўза қатор ораларига охириги ишлов беришда культиваторнинг икки чеккасидаги иш органлари аввалгидек 6—8 см, ўртадагилари эса 14—16 см чуқурликда юмшатадиган қилиб ўрнатилади. Бунда ҳам ҳимоя зонасининг кенлиги 10—12 см бўлиши керак (41-расм).

Тупроқни қатламма-қатлам юмшатадиган ККО иш органининг фойдали хусусияти шундаки, бунда тупроқ майин кўчиб, майда кесакчил ҳолда юмшайди. Эгат туби ва икки ёнининг "устки қисми суғорилгандан сўнг бир вақтда етилган бўлса ҳам унинг остки қисмида нам кўп бўлгани учун ҳали яхши етилмаган бўлади. ККО иш органлари ерни қатламма-қатлам юмшатгани учун пастки, қатлам тупроғи юқорига чиқмаганлиги сабабли ундаги нам тезда буғланиб кетмайди ва тупроқнинг технологик хоссаси айниқса яхши сақланади. Бу иш органи бошқа қуролларга нисбатан ҳозирги замон талабига тўлиқ жавоб беради. Ҳар бир қаторни юмшатиш учун культиватор грядилига 7 тадан иш органи ўрнатилади.

ККО иш органлари ғўза қатор ораларига ишлов бериш учун қуйидаги тартибда: қаторларнинг икки четини юм-шатадиган биринчи жуфти 5—6 см, иккинчи жуфти 7—8 см, учинчи жуфти 9—10 см, еттинчиси эса эгатга қоқ ўртасини 12—14 см чуқурликда юмшатадиган қилиб ўрнатилади. Кеч қизийдиган оғир тупроқли ерларда 2—3 см чуқурроқ қилиб ишлашга мосланади. Наральниклар қаторларининг икки чеккасини (биринчи жуфти) 8—10 см, охирги ишлов беришда 6—8 см қилиб, иккинчи жуфти 10—12 см ва эгат ўртасини юмшатадиган ғоз панжалар эса 14—16 см чуқурликда ишлайдиган қилиб соланади. Чигит кенг қатор экилганда ўсимликнинг ўсиш ва ривожланиши тор қаторлаб экилгандагидан бирмунча фарқ қилганлиги юқорида қайд қилиб ўтилди. Шу сабаб-ли қатор ораларига ишлов беришда ҳам у баъзи бир хусусиятлари билан фарқ қилади. Масалан, кенг қаторлаб экилганда культиваторнинг иш энлами ҳам кенгроқ, шунга яраша унинг иш органлари катта ва қалин, шунингдек, бажарадиган иш ҳажми бир ярим барабар ортиқ бўлади. Кўп йиллик тажрибалар шуни кўрсатдики, қатор ораларини ишлашда ҳимоя зона кенглиги ғўза қатор орасининг кенглигидан қатъи назар амалда ҳеч қандай фарқ қилмайди. Қатор ораларини ишлашда қаторларнинг икки ёнбошини ишлаш чуқурлиги ўртасида ҳам деярли фарв; йўк. Бироқ қатор ораларини ишлашда навбатдаги иш ор-ганларини бирмунча чуқурроқ ишлайдиган қилиб ўрнатиш талаб этилади. Бу соҳада ғўзани кенг қаторлаб ўстиришда дастлабки юқори натижаларга эришилди.

Жадвалда келтирилган маълумотлардан барча кўрсаткичлар янги технология бўйича юқори эканлиги кўриниб турибди. Шунинг учун ҳам бу вариант Тошкент областидаги кенг қаторлаб ғўза ўстирилган барча майдонларда қўлланилмоқда.

Демак, ғўзани кенг қаторлаб ўстиришда, чигит экшп билан бир йўла гербицидлар сепилиб ўсимлик ёшгасига шонага киргунча унинг ҳимоя зонаси 7—8 см, бундан кейинги даврларда эса 10—12 сдгкенгликда бўлиши керак. Культиватор иш органлари қатор ораларини қуйидаги чуқурликда юмшатадиган қилиб ўрнатилиши керак: қаторларнинг икки ёнбоши 6—8 см, ўрталари 10—12 см, ғўза ёппасига шоналаб гулга киргунча: икки четдагилари 8_10 см, ундан кейинги иккинчи жуфти 12—14 см, ўртадагилари 16—18 см; ғўза гуллаб кўсаклаётганда икки четдаги биринчи жуфти 6—8 см, иккинчи жуфти 12—14 ва ўртадагиси 16—18 см.

Ғўза қатор ораларипи сифатли ишлаш мақсадида баъ-зи кўпшмча тадбирлар культивация билан бир вақтда ўтказилиши керак. Масалан, рельефи бирмунча нотекис майдонларда ғўза суғорилгандан кейин

культивация қилиш учун ер бир вақтда етилмайди. Жумладан, даланинг текис қисми суғорилганидан кейин 5- кун тобига келса, дўнг қисми 2—3 кун олдин етилади, сув кўллаб қоладиган паст жойлари 6—8 кундан кейин етилади. Бундай ахвол асосли текисланган ерларда ҳам биринчи-иккинчи йили кузатилиши мумкин. Чунки, бунда ернинг сурилган устки қисми берчнамо бўлгани учун (унга кузда гўнг со-линса ҳам), культивацияга кеч етилади, тупроги сурилмаган қисми эса эрта етилади. Мана шу камчиликларни ҳисобга олиб, илғор пахта усталари ва тажрибали механизаторлар сувдан чиққан пайкални бир вақтда ишлаш учун культиватор грядилига, яъни асосий иш органлари-нинг олд томонига «зиг-заг» боронанинг махсус узайтирилган сихларини ерга ботадиган қилиб ўрнатишади. Борона сихлари культиватор грядилларига шундай ўрнатиладики, улар эгатларнинг ишланадиган қисмини тўлиқ камраб олади. Шундай қилиб, боронанинг узайтирилган сихлари ғўза қатор ораларининг қаттиқ қисмидаги кесакларни майдалаб беради ёки ернинг* ҳали тўлиқ етилмаган сернам қисми бетини қашлаб ортиқча лой кўчирмасдан культиваторнинг асосий иш органларини белгиланган чуқурликда ишлашини таъминлайди.

Культивациянинг сифатли ўтказилиши учун культиватор грядилларига иш органлари тўғри ўрнатилиши, гайкаларни тўлиқ бураб мустаҳкамлаш каби ишларга ҳам жиддий эътибор бериш керак. Бундан ташқари культивация даврида вақт-вақти билан унинг ишлаш чуқурлиги ва ишлаш кенглигини ҳам текшириб туриш зарур.

Культивация қилиш сони. Ғўза ўсув даврида ҳар доим бегона ўтлардан ҳоли бўлиши, тупроқ майин кесак-чил ва намнинг ортиқча бугланишини олдини олиш, шу туфайли, айниқса шўр ерларда зарарли тузларнинг ер бетига кўтарилиб чпқишига йўл қўймаслик учун экин қатор ораларини неча марта культивация қилиш жуда муҳимдир. Культивация айрим дала ишлари билан биргаликда ўтказилса, тракторнинг пайкалда юриши анча камаяди. Маълумки, чопиқ трактори пайкалда қанча кўп ишласа, тупроқ маълум даражада зичлашаверади, унинг физикавий хусусияти ёмонлашади, яъни органик моддаларнинг чириши тезлашиб, чиринди модда миқдори камайиб боради, намлик тез кўтарилади, ғўза илдизлари кўплаб шикастланиб кўсак сони камаяди, ўсимликнинг ашаддий душмани ҳисобланган вилт касаллиги авж олиб кетади. Шунинг учун ғўза қатор ораларини керагидан ортиқча культивация қилиш тавсия этилмайди.

Ўсув даврида ғўзани неча марта культивация қилиш пайкални ўт босиш даражасига, тупроқнинг механикавий таркибига, чигит униб

чиққандан сўнг бўлиб ўтган ёғинғарчилик миқдорига ва суғориш сони каби факторларга кўп жиҳатдан боғлиқдир,

Тошкент вилоятидаги фермер хўжайиқларида олиб борилган кўп йиллик тажриба шуни кўрсатдики, ғўза қатор оралари 4 марта культивация қилинганда 6 марта ишланганга нисбатан ҳосил 1,5 ц ортиқ бўлган, 5 марта культивация қилинганда эса ҳосилдорлик ўртасида деярли фарқ бўлмаган. Демак, мазкур шароитида асосий майдопларда ўсув даврида ғўза қатор ораларини 4 марта культивация қилиш мақсадга мувофиқ эканлиги амалда тасдиқланди. Шунга кўра, ҳозирги вақтда пахта етиштириш бўйича технологик картада ғўзани мавсумда 4 марта культивация қилиш кўрсатилган. Баъзи хўжалиқларда ғўза навбатдаги суғоришдан кейин қатор ораларини 2 марта культивация қилиш одат тусига кириб қолган, бунда тупроқ яхши қизийди деган нотўғри фикр ҳукм сурмоқда. Натижада ғўза қатор оралари мавсумда 8—9, ҳатто 10 мартагача культивация қилинмоқда. Бу кўнчилик ҳолларда ҳосилнинг ка-майишига сабаб бўлмоқда.

Масалан, Андижон вилояти Марҳамат А.Қорабоев бошчилик фермер хўжалиқда дастлабки 3 марта суғорилган карта-нинг бир қисмида ғўза қатор оралари 2 мартадан (жами 6 марта) ва бошқа қисмида 1 мартадан (жами 3 марта) культивация қилинганда биринчисида гектаридан 2,5 ц ҳосил кам олинган.

Кўклам ва ёз ҳавоси салқин келган йиллари тупроқни яхши қизиши ва ғўзанинг тез авжга кириб ҳосил тўплаши учун ёки ғўза нормадан ортиқча суғорилиб ғовлаб кетиш эҳтимоли бор пайтларда ортиқча нам ҳавога тез буғланиб кетсин деган мақсадда галдаги суғоришдан кейин қатор ораларини 2 мартадан культивация қилиш ва иккинчи культивацияда бир йўла эгат олиб кетиш мумкин. Ер ости сувлари юза жойлашган ўтлоқ-ботқоқ ва ўтлоқ тупроқли ерларда ҳар галги суғоришдан кейин қатор ораларини юмшатиш билан бир йўла эгат ҳам очиб кетиш яхши самара беради. Бу халқ тажрибаси, айниқса, Сирдарё вилояти хўжалиқларида кўпроқ қўлланилади. Масалан, шу областнинг Сирдарё туман фермери, Меҳнат Қаҳрамони Тилов Маманов бу ҳақда шундай дейди: «Мирзачўлнинг ер ости сувлари юза жойлашган ер-ларида август ойининг бошларидаёқ ғўза қатор ораларини сўнгги культивация қилиш билан бир йўла чуқур эгатлар олиб кўйиш эгат олинмаган далаларнинг ғўзасига нисбатан ҳосилнинг 5—7 кун эрта етилишига ва биринчи сортга тошпириладиган пахта миқдорининг ортишига, гектаридан олинадиган ҳосилнинг 3—3,5 ц юқори бўлишига имкон бермоқда, яна шуниси муҳимки, бундай далаларда ғўзапоялар октябрь охирида йиғиштириб олиниб, кузги шудгор барвақт тугалланмоқда. Шу

райондаги донг-дор илғор хўжаликларда июль ойининг иккинчи ярмидан токи август ойининг биринчи 10 кунлиги давомида ғўзани культивация қилиш ёки суғориш эгатлари олиш билан бир йўла чеканкага етилган майдонларни чеканка мосламаси ёрдамида пешма-пеш чеканка қилинади, яъни икки дала иши бир вақтда бажарилади. Бундай тежамкорлик вақтни ҳамда сарф-харажатларни тежашга, чеканкани энг қулай агротехникавий муддатларда ўтказишга ва ниҳоят махсулот тан-нархининг арзонлашишига имкон беради.

Тупроқ шароитларига кўра, ғўза гуллагунга қадар суғорилмайдиган ёки бир марта, кўпинча экин қатор оралари 2 марта, кўклам серёгин келган йилларда, шунингдек, ўт босган майдонларда 3 мартагача культивация қилишга йўл қўйилади. Бундай ҳолларда кейинги культивациялар суғориш сонига боғлиқ бўлиб, одатда 2—3 марта ўтказилади. Агарда ғўза 3 марта суғорилса 2 марта, яъни биринчи ва иккинчи сувдан кейин, 5—6 марта суғорилганда кўпинча 3, баъзан 4 марта культивация қилинади. Борди-ю, ғўза мавсумда 8—9 марта суғорилса ҳам культивация сони деярли ўзгармайди. Илғорлар тажрибаси ва илмий текшириш ташкилотларининг кузатишлари, ўсув даврида ғўза қатор ораларини 4—5 марта, лекин тупроғи кеч қизийдиган оғир тупроқ ерларда, ўт босган, шунингдек, ғўзаси ўсишдан орқада қолган ерлардагина мустасно тарикасида 6—7, ҳатто 8 мартагача культивация қилиш мумкин эканлигидан далолат беради.

Чигит тор қаторлаб (60 см) ёки кенг қаторлаб (90 см) экилишидан қатъий назар ўсув даврида ишлов бериш сони ўртасида деярли фарқ йўқ. Ишчи кучи етишмайдиган, экин майдони доим ўт босадиган, ер ости сувлари юза жойлашганлиги сабабли ғўзанинг ўсиш ва ривожланишини идора қилиш қийин бўладиган жойларда чигитни квадрат уялаб экиб, экин қатор ораларини узунасига ва кўндалангига культивация қилиш яхши самара беради. Лекин бу кўчатларнинг сийраклашиб қолишига жуда эҳтиёт бўлишни талаб қилади. Бундай ҳолларда ғўзаларни кўндалангига 3, узунасига эса 5—7 мартагача культивация қилиш мумкин. Дастлабки кўндалангига культивация қилишда ҳимоя зонаси 7,5 см кенгликда қолдирилса кифоя.

Кўндаланг қаторларни ишлаш чуқурлиги узунасига ишлашга нисбатан бирмунча саёзроқ бўлади. Шунингдек, культиватор иш органлари ҳам кўндаланг эгатларнинг кенглигига қараб бирмунча қисқартирилади.

Ғўзани ўтоқ қилиш ва кетмон чопиғи. Чигитни кенг қаторлаб экишга ўтилиши ва ғўзалар кенг қаторларда ўстирилиб эгатлар чуқур юмшатилиши, гербицидлардан фойдаланиш кўлами йил сайин кенгайиб бориши, ҳимоя зоналарни ротацион юлдузчалар билан юмшатиши ва ниҳоят дехдончилик

маданиятининг юксак даражага кўтарилганлиги кейинги йилларда бегона ўтларнинг кескин даражада камайишига имкон берди ва қатор ораларини ишлашда кетмон чопиғига эҳтиёж анча камайди. Эндиликда ғўза қатор оралари юмшатиладигандан кейин асосан ҳимоя зонада ва уя ораларида қолган унча-мунча бегона ўтларни ернинг нами кетмасдан илдизи билан юлиб олиш-нинг ўзи кифоя қилмоқда. Шунингдек, ғўзани яганалаш вақтида ҳам бегона ўтларни йўқотиш мумкин. Ғўза баргини тўкиш (дефолиация қилиш) олдидан ҳам пайкалларни бир қарра кўздан кечириб, бегона ўтлардан сўнгги марта тозаланади. Экин майдонларини бегона ўтлардан, айниқса, кўп йиллик ўтлардан тозалашда ўроқ мутлақо ишлатилмаслиги керак. Юлиб олинган ўтлар, айниқса, гумай, ажриқ каби кўп йиллик ўтлар пайкалдан четга чиқариб ташланиши лозим.

Илғор хўжаликларда ғўзалар мавсумда 1—2, баъзаи 2—3 мартагача ўтоқ қилинади ва бу иш август ойининг иккинчи ярмида, яъни улар гуллаб уруг бойлашига қадар тугалланади.

Тупроғи кеч қизийдиган оғир тупроқли ерларда ёш ғўзаларни ўт босса, буларни механизмлар ёрдамида йўқотиш қийин бўлади, шунингдек, рельефи нотекис бўлганлигидан культиватор иш органлари камраб олмай қолган қаторларнинг икки ёнбошидаги ҳимоя зоналари қотиб қолмаслиги учун кетмон билан 6—8 см чуқурликда юмшатилади ва бир йўла бегона ўтлар йўқотилади. Кетмон чопиғи асосан ҳимоя зоналарни юмшатиш ва бегона ўтларни йўқотиш мақсадида мавсумда 1—2 марта ўтказилади. Чопиқ қилишда ғўзаларнинг шнкастланишидан жуда эҳтиёт бўлиш талаб қилинади.

Ғўза қатор ораларининг сифатли ишланиши культиватор иш органларини тўғри танлаш ва уларни ўрнатишга кўп жиҳатдан боғлиқдир. Бунинг учун текис майдончада қаноп ёрдамида қаторлар андазаси (шаблон) тайёрланади ва шунга қараб культиваторнинг қайси турдаги иш органларидан фойдаланиш кераклиги аниқланади ҳамда тпу асосда нқойлаштирилади. Ғўза қатор ораларини дастлабки ишлаш даврида бегона ўтларни йўқотиш ва срни юза юмшатиш мақсадида ўнақай ва чапацай пичоқ (брита) ва ғоз (стрелкасимон) панжалардан фойдаланилади.

60 см ли қатор ораларида ишлаш учун ҳар бир асосий қатор ораларига 2 тадан — ўнақай ва чапақай пичоқ ва 1 тадан ғоз панжа, икки ёнига эса схема бўйича 1 та дан пичоқ ва ғозпанжа ўрнатилади. Шундай қилиб, ғўза қатор орасини дастлабки ишлашда культиваторга 8 та пичоқ (4 та ўнақай, 4 та чапақай) ва 7 та ғоз панжа (ҳар бир қатор орасига ва тракторнинг ҳаракатлантирувчи гилдираги олдида 1 тадан) ўрнатилади.

Қатор ораларига кейинги ишлов беришда агар бегона ўтлар кам бўлса, пичоқлар ўрнига наральник (найзасимоп гомшатгич) ёки тупроқни датламма-қатлам юмшатадиган ККО иш органларидан фойдаланилади.

Бунда ҳар бир қатор ўртасига 4 тадан наральник, 1 тадан ғозпанжа, туташ ён қаторлардап ўтадиган секция-ларга 2 тадан наральник, 1 тадан ғозпанжа ўрнатилади, шунингдек тракторнинг ҳаракатлантирувчи ғилдираги ол-дига ҳам юмшатгич ўрнатилади. ККО иш органлари билан ишлашда ҳар бир асосий қаторларга 6 тадан кичик панжа ва 1 тадан ғоз панжа, туташ ён қаторларни юмшатишда эса 3 тадан кичик панжа, 1 тадан ғоз панжа ўрнатилади. 60 см ли қатор ораларни култивация қилишда хозир КРХ-4 култиватори, 4 қатор экилган 90 см ли қатор орасини ишлашда

Ўзбекистоннинг суғориб экиладиган далаларида 200 турдан ортик бегона ўтлар учрайди

ШЎРА

Бир йиллик икки паллали бегона ўтлар:
1. Шўра – (*Amaranthus retroflexus*) бир йиллик икки паллалик бегона ўт. Асосан суғориладиган ерларда учрайди. Апрель ойида униб чиқади. Июнь, август ойларида гуллаб, уруғ беради. Бўйи 50-60 см гача ўсади ва сершоҳ, илдизлари бақувват ўсимлик бўлиб, ҳар бир тупи 100 мингдан 7 миллионгача уруғ бериши мумкин. 1м² майдонда 4,2 дона учрайди.

ОЛАБУТА

Олабута – (*Lhenoplium album*) асосан суғориладиган баъзан лалмикор майдонларда учрайдиган бир йиллик икки паллалик бегона ўт. Март, апрел ойларида униб чиқади. Бўйи 90 см гача ўсади. Бир туп олабута 7600 донагача уруғ беради. 1м² майдонда 2,8 дона учрайди. Олабута асосан уруғи билан тупроқни ифлослантиради

Сариқ ўт – (*Egubimum cheiratooidis*) бир йиллик икки паллалик бегона ўт. суғориладиган яйловлар, боғ-далалар ва барча экинзорларда 1м² да ўртача 3-4 дона учрайди. Бўйи 20-70 см га етади. Март, апрел ойларида униб чиқади. Май ойида уруғи гуллайди. Июл, октябр ойларида уруғи пишади/

Ёпишқоқ ўт – (*Lappula sguarrosa*) бир йиллик икки паллалик бегона ўт, баландлиги 60 см гача етади, илдизи тўғри бўлиб пояси тикка ўсади. Барглари кетма-кет жойлашган, гули супурги шаклида жойлашган, меваси тухумсимон шаклда. Ёпишқоқ ўт ҳамма экин майдонларда учрайди. Март, май ойларида уруғидан униб чиқади. Май ойдан сентябргача гуллайди, июл, октябр ойларида етилади.

Бўритароқ – (*Hibiscus trionum*) бир йиллик икки паллалик бегона ўт. Суғориладиган ерларда 1м² да ўртача 3-4 дона учрайди. Март, апрел ойларида униб чиқади. Гуллаши, мева бериши эрта баҳордан то кеч кузгача давом этади. Уруғлари орқали тарқалади ва 1500 донагача уруғ беради. Бўритароқ асосан суғориладиган ерларда учрайди.

Семиз ўт – (*Bortulaka oleracea*) бир йиллик икки паллалик бегона ўт. Апрель, май ойларида униб чиқади. Бўйи 35 см гача етади, пояси этли ва туксиз, тарвақайлаган, ярим ётиб ўсади. Поясининг пастки қисмида ўрнашган барглари навбатлашиб жойлашган. Кўсакчалари тухумсимон ёки думалоқ 5-8 см узунликда бўлади. Семиз ўтнинг гуллаши ва уруғлаши июн, октябр ойларига тўғри келади, асосан тупроқни уруғлари орқали ифлослантиради. 1 м² майдонда ўртача 5-7 дона учрайди.

Шиқилдоқ ўт – (*Capsella bursa pastoris*) бир йиллик икки паллалик ўт бўлиб, илдизи тўғри ўсади. Шиқилдоқ ўт асосан суғориладиган ерларда учраб, шу билан бирга баҳорги ва қишлоғчи формалари учрайди. Баҳорги формасининг уруғлари фақатгина баҳорда ўсади. Уларнинг уруғини ўсиши учун узоқ муддат керак. Шиқилдоқ ўтнинг уруғини пишиш муддати буғдойнинг пишиш даврига тўғри келиши натижасида тупроқнинг ифлослантиради. Бир туп шиқилдоқ ўт ўсув даврида 2000 дан 4000 дона гача уруғ беради.

Кўйпечак – (*Convolvulus arvensis*) суғориладиган ерларда учрайдиган кўп йиллик икки паллалик бегона ўт. Март ойида уруғидан униб чиқади ва илдизи орқали ҳам кўпаяди. Илдизи бақувват бўлиб тупроққа 40 см чуқурликка кириб боради. Бўйи 30-200 см гача боради, июл, сентябрда гуллайди ва мева беради. Кўйпечак тупроқни уруғлари ҳамда илдизлари билан экинларга чирмашиб ўсади.

Ажриқ – (*Cunodon dactylon*) асосан суғориладиган ерларда учрайди. Бўйи 20-30 см гача боради. Июнь, июл ойларида гуллайди ва август, сентябр ойларида мева беради. Ажриқ тупроқнинг уруғи ва илдиз бачкилари билан ифлослантиради. Ўртача 1 м² майдончада 3-4 дона учрайди/

Саломалайкум – (*Cyperus rotundus Z.*) кўп йиллик бегона ўт бўлиб, асосан суғориладиган ерларда учрайди. Гуллаши ва мева бериши ёзнинг иккинчи ярмидан бошланади. Кўпайиши ва тарқалиши асосан уруғлари ҳамда туганаклари орқали кўпаяди. Саломалайкум ғўза, сабзавот ва бошқа қишлоқ хўжалик экин майдонларида учрайди. Ўртача 1 м² майдончада 3-5 дона учрайди.

Ғумай – (*Sorghum halepense*) кўп йиллик ғалласимон бегона ўт. Асосан суғориладиган ва лалмикор ерларда учрайди, илдиз пояли бегона ўт, март, апрел ойларида униб чиқади. Илдиз ва илдиз бачкилари орқали кўпаяди. Унинг кўп йиллик, йўғон илдиз пояси тупроқ остида 10-40 см чуқурликда жойлашади. Бўйи 15-20 см гача бўлади. Июндан бошлаб то кузгача гуллайди, меваси июлда пиша бошлайди. Ғумай кечги совуқ тушгунга қадар ўсаверади. Бир туп ғумай 2000 донагача уруғ бериши мумкин. Ўртача 1 м² майдончада 3-4 дона учрайди/